

Borbély Anna, Nyelvcseré **Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében**

Budapest, 2001. 305 lap

A kisebbségek nyelvhasználatával és ennek következményével, a nyelvük alakulásával foglalkozó munkák sora öröndetes módon gyarapodott egy újabb művel. Ez a gyarapodás abban a tekintetben is örömteli, hogy közelebből is érint bennünket, magyarországi, sőt kárpát-medencei embereket. Térségünk nemzeti, nyelvi kisebbségek tekintetében igen gazdag, így a kutatás számára valóságos kincsesbánya tárulkozik föl. Ennek a kincsesbányának egyes „tárnái” többé-kevésbé ismertek, ám még igen sok a fehér folt. A határon túl élő magyar kisebbségek nyelvi sorsával számos résztanulmány mellett (ezeket itt felsorolni is sok lenne, elég legyen az Élőnyelvi Konferenciák köteteiben megjelent előadásokra utalni, de ezeken kívül is számtalan felvidéki, erdélyi, délvidéki, illetőleg a burgenlandi magyarok nyelvvel foglalkozó tanulmányt lehetne említeni) három monografikus feldolgozás is napvilágot látott már (CSERNICKÓ ISTVÁN, *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp., 1998.; GÖNCZ LAJOS, *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó, Fórum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp.—Újvidék, 1999.; LANSTYÁK ISTVÁN, *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó, Kalligram Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp.—Pozsony, 2000.).

A hazai kisebbségek kutatása is szép eredményeket mutathat fel, gondoljunk a GYŐRI-NAGY SÁNDOR és KELEMEN JANKA szerk. „Kétnyelvűség a Kárpát-medencében” (I—II. Pszicholingva Nyelviskola mb., Széchenyi Társaság, Bp., 1991.) tanulmányai mellett ERB MÁRIA, GYIVICSÁN ANNA, MANHERZ KÁROLY, RÉGER ZITA, WILD KATALIN munkásságára — anélkül, hogy a felsorolásban a teljesség igénye fogalmazódott volna meg. A monografikus művek sorában GYIVICSÁN ANNA „Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok” (Teleki László Alapítvány, Bp., 1993.) című munkájában három különböző típusú település példáján mutatja be a hazai szlovákság kulturális és történeti identitástudatának a nyelvre, nyelvhasználatra gyakorolt hatását. Három belga kutató, P. H. NELDE, S. VANDERMEEREN és W. WÖLCK (*Interkulturelle Mehrsprachigkeit. Eine Kontaktlinguistische Umfrage in Fünfkirchen*. Dümmler, Bonn, 1991.) a pécsi és Pécs környéki németek nyelvhasználati szokásait mutatja be statisztikai módszerekkel. Ebben a vizsgálatban nyelvi kérdések nem szerepelnek.

Mindezeknek a kárpát-medencei vonatkozású kutatásoknak széles körű nemzetközi tudományos háttérük van. A szerző jól ismeri ezt a szakirodalmat, és erre alapozva készítette elő a kutatását, és a feldolgozás során is az ott követett módszereket alkalmazta.

BORBÉLY ANNA kibocsátója az a közösség, amelynek nyelvhasználatát, nyelvi sajátosságait a könyvben ismerteti. Ez a tény a kutatás eredményeit igen kedvezően befolyásolja, hiszen a dialektológiai szakirodalomból is jól tudjuk, hogy a gyűjtő személyének a közösség számára ismerős volta a problematika belső ismeretén kezdve a kapcsolatteremtésen át a feldolgozásig milyen előnyökkel jár. Adatközlőit az életkor, a nem és az iskolázottság figyelembevételével választotta ki.

A könyv első nagy fejezete összefoglalja mindazokat a kérdéseket, amelyekkel a szakirodalom a nyelvcserével kapcsolatban foglalkozik. A következő egység a magyarországi románok történetével ismerteti meg különös tekintettel sorsuk XX. századi alakulására. Ebben a fejezetben a szerző ismerteti a vizsgált közösség számára elvileg rendelkezésre álló román nyelvi változatokat: a (kétegyházi) román dialektust, a romániai és a magyarországi román standardot. Mint megjegyzi, ez a legutóbb említett nyelvi változat a hazai románság csupán egy vékony rétege, az értelmiség számára ismerős.

A feldolgozás alapjául szolgáló anyagot nyelvhasználati és nyelvi kérdőívek, szövegfelvételek és résztvevői megfigyelés során gyűjtötte össze. Megfigyeléseit az egyes nyelvhasználati szín-

tereken (tanács, orvosi rendelő, járművek, boltok, áruházak stb.) is végezte. Az egyes román nyelvi kódok bemutatása során kitér a szókészleti különbségek mellett a nyelvjárás és a formális helyzetben használt kód hangtani eltéréseire és a kódok használatára. Az elemzésből kiderül, hogy a XX. században a román közösség számára a nyelvi repertoár bővült, ez a bővülés azonban a különböző generációkat eltérő módon érintette. A kétegyházi kétnyelvű románok nyelvválasztását — más hasonló közösségekkel megegyező módon a beszélő életkora, nyelvtudása, házastársának nemzetisége és a nyelvek presztízse határozza meg. A vizsgált közösség példája is mutatja, hogy a vallás gyakorlása, a templom mint a nyelvhasználat utolsó menedéke milyen jelentős faktor.

Egy közösség számára rendkívül fontos, ha pedig a közösség kisebbségi helyzetben van, akkor létfontosságú kérdés, hogy saját magáról, nyelvéről mit tart. A nemzeti identitástudat alakulása egyénenként különbözik (ebben életkori és történelmi/társadalmi tényezők játszanak szerepet); nyelvi következményeit tekintve a közösség nyelvválasztási szokásai ellenében is működhet. A kétegyházi románok körében is van olyan ember, aki a közösség nyelvválasztási szokásaival nem megegyező módon is a román nyelvet választja. Ezek a kivételek azonban nem befolyásolják döntően a közösség nyelvhasználatának a nyelvváltás irányába történő erőteljes elmozdulását. Mégis némi vitára késztet, hogy a — szerző megfogalmazásában — a nyelvcseré nem „a két nyelvhez fűződő attitűdök hatására alakult ki, hanem ... a nyelvcseré velejárójának kell tekinteni az attitűdbeli változásokat is.” (184). Valószínűbb, hogy itt kölcsönhatásról van szó, amelyben az egyik tényező erősíti a másikat.

A szerző az utolsó fejezetben részletesen foglalkozik a kódváltások típusaival, előfordulásaival, a kódváltást előhívó okokkal. Tapasztalata szerint a kódváltás az eddigi szakirodalmi megfigyeléseken túl olyan esetekben is előfordul, amikor az említett személy szokásos nyelvhasználatára irányít, illetőleg amikor a hallgatóság esetleges hiányos nyelvtudása okán, mintegy magyarázatul „fordítja” le az üzenet egyes szavait (211, 213). — A közösség magyarnyelv-tudásának alakulásával párhuzamosan változik a magyarból a helyi román nyelvjárásba került szavak hangalakja: a XIX. századi (és a XX. század eleji) átvételek esetében a magyar szavak kiejtése a román fonémarendszerhez idomult, a legújabb korban történt kölcsönzésekben azonban már nem következett be ilyen módosulás. Terminológiailag nem egyértelmű, hogy a szerző szinonimaként használja-e a *kölcsönző* és a *vendégszó* terminusokat, vagy az utóbbit a legújabb átvételekre (esetleg kódváltásokra?) alkalmazza (224).

Bár a könyv a magyarországi, elsősorban a kétegyházi román őshonos kisebbség nyelvcseré-folyamatának a tüzetes elemzését tűzte ki céljául, fontos megállapításokat tesz arra vonatkozóan is, hogy a látszólag azonos nyelvi, nyelvhasználati körülmények között élő újabb bevándorló közösség nyelvi magatartása miben és miért különbözik tőlük.

A nyelvcseré általános vonatkozásait a szociolingvisztikai irodalomban ismert példákkal mutatja be. Itt talán szerencsésebb lenne a magyarországi nyelvész-társadalom számára ismertebb kis finnugor nyelvek nyelvcseréjére utalni.

A román kisebbség nyelvi helyzetét a KSH adataival (esetenként a többi hazai kisebbséggel összehasonlítva) is illusztrálja. A vizsgálatok során hivatkozik SUSAN GAL ismert tanulmányaira. Izgalmas kérdés lenne alighanem más, a hazai kisebbségekkel foglalkozó szakirodalom összehasonlítható értékeit is figyelembe venni. — A vizsgált közösség nyelvhasználati szokásait matematikai statisztikai módszerekkel elemzi.

BORBÉLY ANNA könyve alapos feldolgozása a témának. Nyelvi példái a román nyelv kutatói számára is hasznos anyagot jelenthetnek. Diagramjai jól áttekinthetőek, tipográfiaiailag is jó megoldásúak. A könyv stílusa az értekező próza keretein belül világos, érthető, olvasmányos.